

Arccal szemközt állani

TOMPA ZSÓFIA

*Gondolatok Beney Zsuzsa Tél és Takács Zsuzsa
Nyár című versfüzérének dialógusáról*

*Beney Zsuzsának
és a Beney Zsuzsa Kör tagjainak*

*„Ami bennem lélek, veletek megy, ott fog köztetek lenni.
Mindig megtalálsz virágaid között, mikor elhervadnak,
megtalálsz a falevélben, mikor lehull,
meghallasz az esti harangszóban, mikor elenyészik,
s mikor megemlékezel rólam,
mindig arccal szemközt fogok veled állani.”
(Jókai Mór sírfelirata)*

1981-ben született Budapesten. Egyetemi tanulmányait a PPKE BTK magyar–esztétika szakán végezte, jelenleg az Egyetem Irodalomtudományi Doktori Iskolájának hallgatója. Legutóbbi írását 2011. 3. számunkban közzeltük.

Különös titok, hogy emlékeink és az emlékezés belső törvényei egyvilágúvá szőhetnek bennünk olyan szálakat, melyek más időben, más irányból szövődtek életünkbe. Ahogy a csermelyek patakká, a patakok folyóvá, s a folyók végül egyetlen tengerré lesznek, úgy egyetlen tenger bennünk a lélek, az emlékezés tengere — „mert ahogy Ágoston mondja: az emlékezés nem más, mint maga a lélek”.¹ „Többé nem (...) látsz, csak a tengert, / a határtalan horizontra nyílot. / Süllyedő, felbukkanó tükröket / a sós szélben. Vagy egyetlen lapos / ezüsttálcát, melyről nem tudhatod / hogy az ég tükröképe, vagy talán / maga a vízre leszállott magasság. / A fönt és a lent tengerészcsomói / hurkaiban veszejtéd életed.”²

¹Beney Zsuzsa:
Az emlékezés lelke.
In uő: *Möbius-szalag.*
Vigilia, Budapest,
2006, 159.

„E szerint tehát a lélek nem lenne más, mint mindaz, ami múltunkból a jelen pillanatáig összegyűlt? (...) az emlék sohasem hű: nem a történést, hanem a történet pillanatát őrzi, és a történést új meg új fényben láttatja. Azt, ami meghatározott helyen, fényben, a látás birodalmában történt, átteszi az elmúlt pillanat felidézésének varázslatába — időbe zárja a teret, bizonyítván, hogy a kettő nem ugyanaz, de átjárás van közöttük, és ami az előbb még térhez rögzített volt, most az elfutó idő részecskéjévé változik.”³

²Beney Zsuzsa: *A tenger.*
In uő: *Hulló idő.*
Összegyűjtött versek I.
(Szerk. Daróczi Anikó.)
Gondolat, Budapest,
2008, 432.

Hogy az elfutó időben őszi vagy tavaszi délután volt-e, nem tudom már — de talán ott rejlik tavaszban és őszben valami lényegi azonosság, a nyíló és a hulló élet mélyén egyaránt a teljesség káprázata —, mikor a Fiumei úti sírkertben sétálva megláttam Jókai Mór sírfeliratát. A Beney Zsuzsa halála utáni évben jártunk, s lélekben a Beney Zsuzsa Körre készülődtem: beszélgetésre, közös olvasásra, melyre a költő halála óta csaknem minden hónapban összegyű-

³Beney Zsuzsa:
A lélekről. In uő:
Möbius-szalag,
i. m. 167–168.

lünk néhányan, egykori barátok, tanítványok, olvasók, ismeretlen ismerősök — és az, aki velünk arccal szemközt áll. Hosszú ideig nem tudtam a borostyánnal körülfont sírtól elszakadni: sétáltam körbe és körbe, tekintetemmel követve a síremlék kőszalagját, mint aki rá-talált valamire, amit érzett, de sohasem gondolt arra, hogy érzéseit megnevezze, sohasem arra, hogy az, amit tapasztal, megnevezhető: *mikor megemlékezel rólam, mindig arccal szemközt fogok veled állani.*

Ilyen szemközt-állással teltek lehetnek irodalmi élményeink is, hiszen „tükör az olvasó (...), a műnek, vagyis az írás szellemének tükre, s benne felsejlik az író alakja saját műve tükrözésében. (...) Minden költői mű titokzatos, és a titok elzártságot, elfedettséget, homályba merülést jelent, a felfedhetetlenség létformáját. Mi, olvasók, pedig éppen létezésünk felfedését, saját elzártságunk kibontását várjuk tőle, a Másik érintését.”⁴ A felfedhetetlenség és a felfed-

hetetlen létezés kibontásának dialógusát, a titokban hagyás és a titok megnyílásának paradoxonszerű együttállását tapasztalhatjuk meg két versfüzér különös párbeszédében: a *Tél* és a *Nyár* egymásra nyílásában. Beney Zsuzsa 2004-ben megjelent, a haikuk képi és formai világát idéző versekből álló *Tél* című kötetének⁵ és Takács Zsuzsa 2006 nyarán, a költőnő halálára, „*Beney Zsuzsa haikuira*” írt *Nyár* című versfüzér-nekrológjának⁶ kapcsolata egy különleges, irodalmi „arccal szemközt állás”, melyben a *Nyár* „új meg új fényben látattja”, s mintegy megváltja a *Tél* történetét.

Abban a hónapban, mikor a temetőkertben sétálva a Jókai-re-gényrészletből sírfelirattá lett idézetre rátaláltam, az a néhány sor vált a Beney Zsuzsa Kör nyitó gondolatává — s talán ugyanebben az esztendőben volt az is, hogy több találkozáson át a Körben együtt szemléltük a *Tél* és a *Nyár* egymásra nyíló világát. Erről a találkozásról kísérel meg szólni most e rövid írás.

*

„Az ember és a természet mulandóságának metaforikus egymásra vetítésével”⁷ kísérletező *Tél*ben mint jégvirágok a fény hidegében csillannak meg a Beney-versek képei, súlyosan és könnyűen, akár a havazás „*fehér csöndje*”, melyben „*megszámlálhatatlan | csengettyűt ráz a szél*”.⁸ Beney Zsuzsa kötetében örök tél van: „*Téli este. Jégbefagyott világunk. | Az év köre bezárta | önmagát.*”⁹ A természet és a tárgy emlékeinkben végbemenő metamorfózisa időtlen zártsággá alakul, vagy köddé és eltűnéssé foszlik — a tavaszba már nem nyílik tovább („*Lombtalan faágak rácsozata. | Magában is teljesség. | Vég-telen.*”, „*Olyankor mindig havazik. A lélek | a párna fehér pihéibe süpped. | Kialszik.*”, „*Birsalma illata, tűzropogás. | Otthon. A tél ködében | Eltűnő.*”, „*Varjak az égen. Talán a halálban | szárnyalnak láthatatlan | lelkeink.*”¹⁰). A kötetben oly gyakran megszólaló költői kérdéseket

is visszhangtalanul magába issza a tél tompasága („*Köd. Reggel. Tej-opálban rég kihúnyt | szívárvány tündököl. | Ki látja?*”, „*Pacsirta-ének. Hallod-e hogy milyen | szomorú? kérdezted. Most már hallom | a csönd-*

⁴Beney Zsuzsa: *A titok és a Másik*. In uő: *Möbius-szalag*, i. m. 162–163.

⁵Beney Zsuzsa: *Tél*. CET Belvárosi Könyvkiadó, Budapest, 2004.

⁶Takács Zsuzsa: *Nyár*. Vigilia, 2006. 9. 689.

⁷Részlet Beney Zsuzsa *Tél* című kötetének borítószövegéből.

⁸Beney Zsuzsa: *Tél*, i. m. 7.

⁹Uo. 46.

¹⁰Uo. 22, 17, 9, 33.

ben.”, „A virág elhervadt a kert zugában. / Szebb lett volna, ha látja / valaki?”, „A ködben eltűnik a kert, az ég. / Pedig ott vannak. Ilyen lesz a másik / világ is?”¹¹).

¹¹Uo. 6, 12, 26, 18.

Beney Zsuzsa *Tél* című kötete: készülődés. Készülődés a „csöndes évszakban” arra a csöndre, „mely többé már / nem évszak”. Verseiben a jégvirágok nem tavasszá olvadnak („Még egyszer rajzoldj ki, jégvirág. / Menyasszonyi csokor a / temetésen”¹²), s maga a tél már nem tavasszá múlik, hanem mint „dermedt csillám”, maga az élet múlik el („Múlik a tél. De vajon hogy lehet / hogy ez a dermedt csillám volt / az élet?”¹³).

¹²Uo. 57.

¹³Uo. 60.

Egy elemzés azzal, ha megkísérli kibontani e versek jégvirág-szirmait, szükségképpen meg is sebzí zártságukat: felold, s talán össze is tör valamit, amihez hitelesen egyedül feloldhatatlanságának tiszteletben tartásával közeledhetünk. Éppen ezt a tiszteletben tartást őrzik meg Takács Zsuzsa Beney Zsuzsa halálára írt költeményei, „papírtekercsből bomló versrózsái”,¹⁴ melyek úgy nyitják meg

¹⁴Takács Zsuzsa:

Nyár, i. m.

a Beney-szövegeket, hogy közben teljesen érintetlenül hagyják azokat; úgy lépnek párbeszédbe, termékeny dialógusba velük, hogy közben kétségtelenül ellen is szegülnek nekik — de csak ahogy a nyár meleg lobogása szegül ellene a tél dermedtségének, melyben a hideg már „nem kívül — kéreg alatt / szivárog”.¹⁵ Mert ez az „ellen-szegülés” nem meg nem értés, hanem mély megértés. Takács Zsuzsa háromsoros versei oly módon oldják magukba Beney Zsuzsa „haikuit”, hogy telüket nyárrá, rettegésüket békévé, zártságukat oldottsággá, hófödte „fehér sötétségüket”¹⁶ fénné váltják. A *Tél* sorai

¹⁵Beney Zsuzsa:

Tél, i. m. 35.

a *Nyár*ban nem egyszerűen visszaköszönnek, a Beney-képek nem pusztán intertextusai a Takács Zsuzsa-versek képeinek, hanem olyan belső metamorfózison mennek át, amelyben talán a haláltól szorongó lélek oldódhat fel az utolsó utáni pillanatban, amikor „Pattog a fagy, meg-megreped az égbolt. / Látszik résein át az, ami már / nem látható”.¹⁷

¹⁶Uo. 39.

¹⁷Uo. 17.

Takács Zsuzsa költeményei nemcsak formájukban, képi világukban lépnek párbeszédbe Beney Zsuzsa tél-verseivel, és nemcsak a *Tél* kötetének egészére, világlátására és világalkotására válaszolnak. A *Nyár* egyes szakaszai pontosan megfeleltethetők a *Tél* egy-egy versének, s így, együtt olvasva őket, még inkább láthatóvá válhat e két versfüzér különleges, talán a teljes irodalom történetében is egyedülálló kapcsolata.

Beney Zsuzsa: Tél

(részletek)

*Mint hegyomlás robaja: hirtelen
csend. Megállt az éjszakai
szélroham.*

Takács Zsuzsa: Nyár

Beney Zsuzsa haikuirai

*Hegyomlás robaja: csend.
Az utolsó szívroham
sziklái legörögtek.*

*

*

Rég láttalak. A levelek lehulltak
a fákról és lassanként elvirágzott
tízezer évszak.

*

Az őszi levelek lassan lehulltak.
Meztelenül marad
a tiszta váz.

*

A csöndes évszak elmúlt. Az a csönd
következik, mely többé már
nem évszak.

*

A pohárban gyertya. A test csonkjain
átlátszik a már csak pislákoló
fehér láng.

Az alvó felriad. Sötét szobában
a soha többé fel nem
ébredés.

*

A hó már az ajtófélfáig ér.
Betemeti életünk és halálunk
lábnyomait.

*

Papírtekercsre rajzolt hervadó
rózsza: szirmonként eltűnő idő.
Öröklét.

Nemrég láttalak. Ezer
évszak elmúlt. Ki hinné,
azóta július van.

*

Fára levelek nőnek.
Meztelen testünk fázik,
magára új ruhát vesz.

*

A lázas évszak elmúlt.
Lázmérőnk higanyszála,
többé már nem szokik fel.

*

Pohárban gyertya alszik.
Soha üres lakásban
rettegésre ébredés.

*

A fény már az ajtóig
szivárgott. Kilincsét a
könnyű ujjak lenyomták.

*

Papírtekercsből bomló
versrózsza. Nemidő kő-
szirmai illatoznak.

¹⁸Beney Zsuzsa:
Tizenöt haiku (1972).
In uó: Tél, i. m. 80.

„Csak azt mondjuk útnak, mi hazaér, / csak azt látjuk égnek, mi betakar
— / kéznek csak a kinyílt.”¹⁸ Takács Zsuzsa *Nyár* című haikufüzérének
alkotó keze, mely búcsúajándékként (vissza)adta e verseket, kinyíló
kéz volt: a „csöndes évszak” verseit nyári ég takarja be, s a Beney-
líra magába záródónak hitt téli útja egyszerre hazatalál.